

JEAN BAPTISTE ETCHEBERRY
(bere biziaren ilun nabarrean 13 liburu idatzi dituen)

Donostia, 1991-III-22

Emile Larre

88 urte bete ditu Jean Baptiste Etcheberry Donoztiri Basagaitzekoak 1991 ko Martxo honen 13 an. Hiru arrazoinek zorretan ezartzen ninduten egun horretan Iparraldeko apaiz idazle maitagarrienari bisita baten egiteko: lehena, nere bikari denborako erretorea ukana nuela Urruñan 1956 tik eta 1960 ra; bigarrena, hari zor diotalakotz bertsolaritzaren alderat bildu nuen suaren abiadura; hirugarrena aldiz, eguneroko iturri baitezpadakoa bilakatu zaidalakotz, beihalako nausi izan hori, euskal idazkuntzan, bere 13 liburuekin.

Ez zuen bada batere goizik agertua bere idazteko ofizioa holako maixuak. Nehork ez dio bere liburu bat ere ikusi, biloa polliki xuritzen hasi artean. 55 urte, bai bazituen, lehena agertu zuenean, Urruñan, zerbitzari ninduen garaian.

Harroketan ez baita urik sortzen, ez ginuen, egia erran, ordukotz ere osoki arrotza Etcheberry Basagaitzekoa euskara idatziaren zaleek. Piarres Lafitte bere adintsuko adiskideak bazekien bai aspaldian haren berri. Urtetik urtera, *Herria* astekariari datxikola kalonje maiteak bizi zeno argitaratu duen *Almanakan*, nor zuela uste duzue, ixil ixila, giderrik hoberena gure euskaltzain zenak? Etcheberry, eta beti Etcheberry, hala nola *Herria* kasetan Etienne Sallaberry izan zuen bezala. Bere ur on eta nasaiarendako ezagutua da Donoztirin, Basagaitz sortetxeko auzoan, Uhaldegaraiko iturria; holaxeko bat, egin agortuzko iturri nasai eta garbia, Etcheberryren lumakoa, euskara paregabe batean, *Almanaka* agerka-rian: ala Euskal Herriko gizon edo gertakarien berri emaiteko, ala ixtorio txiste batez orrialdearen osatzeko, edo berdin berdina, xokoen betetzeko, Lafittek berak zioen bezala. Guk aldiz ongi dakigu goxoki beteak zirela xokoak eta orriak, holako luma urrezkoarekin.

Eta horra azkenean harrobi aberatsaren (harrobi toki ere da Donoztiri) lehen tiro pindarra: "liburu bat eginen dutanetz?" atera zidan egun

batez lañoki Urruñan, elizatik apaizetxeraino egiten genituen solasgaldue-
tan. Ez zuela ez baitezpadako mirakulurik kondagaitzat baina ez zezakee-
la “izakurgai on” batek nehoi kalterik egin, ez bederen halako jarraikitaa-
sunez bisitatzen zituen xahar eta parrokiako eriei.

Nere gisako eskukaldia eman nion: hegoaldeko argitaldari; merkea-
goak ezagut araziz lan horrentzat baina aimitzez geroago dut hobeki
asmatu, Lafitteen hurbil-hurbila ereman ditudan 15 urteetan, hau bera
zuela Etcheberryk horretan ere egiazko su piztaile eta dakigun bezalako
hauskoa.

Hasian hasi: idatz eta zabal

Badira literaturako izen haundienetan zenbait, gazte gazterik bota
baitute zabalerat beren biziko obra miresgarria. Haietan bat baino gehia-
gok bazekiten gauza bat aintzinetik: ez zutela geroaren menturan egoite-
rik. Talendu goiztia baten jabe izanez batzu, osasun txarrekoak bestek,
goizik ernatu dira eta baliatu zaie; guri ere bai.

Bestelako abisuak ote zituen Etcheberryk ukanak? Gisa guziz, hor
zeuzkan beste egitekoak. Ez da gazteagotan geldirik egona. Hamar urte
hurbil Hazparneko misonestetan egonik, Ipar Euskal Herri osoa kurritua
zuen elizaz eliza eta etxez etxe, erraiteko maneran, orduko misionee-
kin, bitartean gure tokien eta jendeen ezagutza on bat bilduz berak. Handik
lekora hogeit bat uste herriko apaizgoan, Arbonan lehenik eta Urruñan
gero, hots, hori guzia bere apaiztasunak osoan hartu dion epea, erraiteko
maneran.

Baina horra non datorkion biziko maila bat arras garrantzizkoa; eta
askorentzat gelditzeko ordua izaiten dena: erretira edo jubilatzea hurbil-
tzen ikusten den hura. Erretiratze horren ongi prestatzeak ainitz balio
duela, prestatu du zinez berea Etcheberryk... euskaraz idazteari emanez.
Erran dugun adinean beraz, ordu arte baino gehiago, idazkuntza izanen
du, urte luzeetan, kasik goiz guzitako lana. Hor da paper gizon bilakatu-
ko, lehengo predikari suhar eta parrokiako artzain on izana zena.

Erran beharko genuen ere lehenik nolako irakurle gosea izana zen
aspaldi danik Etcheberry. Denak on zitzaizkon liburu iresle horri: histori-
riaki eta biografiak bereziki, eta gure herriari doazkion ikasbide ta kondai-
ra mota herrikoiak Horietan guzietan, barnatasun berean ez ibilirik ere
beti, Lafitteenaren pareko oroimen bat Etcheberryk: hots, irakurriak oro
gogoan atxikitzen. Hor du Donoztirikoak bildu buru bat, ainitz eta ainitz
jakintzaz jabetua, eta konda ahala kondagaietan gogoz eta notarik gabe
zakiena.

Ez beraz galda batere idazle argitu horri mila liburu eta kondu meta eskupean harturik idatz dezan. Holako jakintsunek ito zaitzaketela ote dauka, dena xifre, gertakari eta esplikamendu, ondarrekotz zure burua jakintza pedantez gaindika ezartzerainokoa! Ez du maite Etcheberrak jakintsunarena egitea. Beharrenak, entzun-errexenak, hauta eta buru-hauskarriak bazterrerat utz, horra nola doan gainez gain, irakurgai errex eta denbora pasagailu goxo bat eskaintzen diola irakurleari, hala-nola bere predikuen, ixtorio pollit eta trixte alaiez, arintzen zekien bezala.

Hau izanen du beraz gure idazleak, erran dugun bezala, bere laneko biziaren azken herenean, maizenik, goiz goizetako lan hautuzkoa: idatz eta idatz, gogoak eta oroimenak eman ahala; iturria idek, eta utz, ixur dezan datorren bezala bere turrusta nasai. Holaxet aterako dira liburuak eta liburuak bat bestearen ondotik: orain, hamahirugarrena ere hor da, hau azkena, arinxagoa nahitez ahal bezain laster argitaratu beharra duguna.

Argitaratze horiek non egin? 1960 an bururatu zuen Etcheberrak bere Urruña herriko egonaldia. Geroztik urrundu zitzazkion hegoaldeko argitaldaria, handik harat Baionako ospitalean izanen baitu, 23 urte luzez, bere ondar apaiz-lana, luzeena ere; horgo eriei Eleizaren sokorri emaile, menea izanen ditu, Baionan, irarkolak eta argitaldaria. Zenbat aldiz ez dute hauek etortzen ikusi, bere paper meta esku batean, oñoña goxagailuak langileentzat bestean, eta behar zen dirua aldiz sakelan; bere irabazi purruskak horretan xahutzen zituen, ahal arau, eta bazoan, erranez beste aldianduko zuela “eskas” zitekeena.

Ainitz liburu egileren buruko mina hau: nola salduko den gero liburu. Ez du holako buruko minik ezagutu, ez-eta besterik ere hanbat, osasun bezenbat bihotzen jabe horrek. Bera zen eta hortan, bera da beti izan, bere buruaren mediku eta sendagile paregabea: liburu egin, eta adixkideeri eman, eta beti eman oraino, bat bera gelditzen zeno. Segere-tu hori bera genion egun batez salatu, Etcheberrak bere askaziako eta adixkidearena, Etienne Salaberry berari, hau ere liburu eginaren saltzeko kezka hartua zen batean, ez baitzitaion honi ere geroztik erakaspenu urrikitu.

Kezka eta buruko min guzietarik libratua, hola da ospitaleko eri batetik besterat ibili gure idazlea, oñoña eta liburuak eman eta zabalduz deneri. Bazakiten funtsean hauetarik zenbaitek berari galdatzen ere, eta ikusi ditugu eritegietako serora ta erizainak haientzat liburu eske, erranez “ez baita gehiago euskarazko liburu pollitik hatxemaiten”. Ageri zen solas horretan nolako liburuak zituzten eskas: garai batetako kondairak, irakur errexak, eta ahalaz herriko mintzaerakoak. Euskara batua eta liburu jakingarriak beharko dira bihar, segurki, baina, jauzi haundiegia eginez bat-batean, ez behar ahantzi ere atzokoa, edo xoilki, gaurko izakurlea. Horien idazlea dugu Donoztiriko Jean Baptiste Etcheberrak, eta eskerrak!

Bihotzaren betetik

Bakoitzak ulertua duke jadanik ez dela beste idazleen antzekoa gure hamahiru liburuen egile hau eta horren jakiteak balio du izakurlearentzat. Maizenean bere baitan dauka liburuak balioa. Etxe batek bezala. Etxe baten bisita egiten denean, begirada bat emaiten zaio lehenik aintzindeiari, gero ezker eskuinak, goratasuna, neurri guzien oreka, koloreak, hots, kanpoko itxura. Barnera joan-eta, egiten diozu beheretik gainerako itzulia, barneak, barnekoak, eta jalgitzean emaiten zure estimua, berak berez daukan nortasun eta balioarekin. Nork egina den etxe hori ere galda dezakezu baina ez da hori baitezpada zure arazoa.

Etxe horren pareko zerbait izan ditake beraz liburua: honekin berekin, eta horrek dauzkanekin, dugu ezagutza egiten. Etcheberryren liburuarekin ez da batere hola. Gizon batekin gaude hemen solasean, burutik buru. Hor duzu hau bera zurekin, ausartatuak zarezte ondarrekotz biak alkarrekin: adixkidetuak eta iritziz berdinduak ez bazarezte ere, alkarren berriak behintzat askitto ikasiak dituzue: idazlearen sendimendu eta ikuspenak oro iretsi ez badira ere, elkarrizketa bat bada gisa guziz bien artean sortua.

Etcheberryrekin argi eta garbi ikusten dena: “ongi zerbait egin” nahi diola irakurleari berak aitortzen duen bezala, eta inoiz ere “kalterik ez”, “bihotz altxagarri” bai izan nahi duela, berak senditzen duen moldean, berak bere bizi luzean predikatu dituen negurrietan egonez. Hainbestetaino egia da hori non, txixte arinegi bat kondatu duenean, bere ustez behintzat arinegia, nahi baitu segidan bere irakurlea gogoeta moralagoe-tarat erakarri eta gorago ereman.

Ez du halere edifikazioa bere bide ta helburu bakarra. Hainbeste ikusirik baduen apaiz xaharrak, eta errana dugu xahartzean duela idatzi, badaki gizonaren berri, eta zenbat jende mota den munduan. Batekin sendimendu kartsuetarat jo badezake, ezagutua du aspaldi beste bati hobeki kausituko diola solas goxo arraiekin eta badaki hauen bidez hurbiltzen bakoitzaren ondotat: goazen orduan ixtorio kondari, eta gertatuko zaitzue askotan bieri, idazle ta irakurle, irri zafla karkailaka alkarrekin libertitzea. Ez ote da hori ere ongia egitea? Zenbat aldiz ez ote zait gertatu ospitaleko erizain batek liburu horietarik hau eskatzea eta ez beste bat, hain zuzen jostakin eta libertigarriena zen hura! Eta preseski; nola ez hemen sala, barkamendurekin, zenbat den betidanik bere lagunarteko solas jostagarri egin atertuentzat ezagutua eta prezatua izana, Etcheberry jauna! Bihotz altxagarri izaiteko molde hori ez baita txarra-goa, holako talendu baten eskuko delarik!

Horietan guzietan, ez galda Etcheberryri aurrekontu eta aintzin-aurkibide gehiagi: izpiritua eta bihotza direlarik mintzo, hauek dute

bukatzen, nahi duten alderat, errana den bezala. Horretarako, parada guziak on dira. Parada haiek, maizenean, idazlearen bere denborako mila oroitzapen edo irakurtzez irakurtze bildu buruxkak.

Erdarazko irakurtzeak askotan: sainduen bihiak, gizon aipatu edo ohargarrien biziko kondagaiak, hor daude lehen lerroan. Ez galda gero, noiz sortu, noiz zendu, zein egunez zer egin eta bizi bat mailkatzen duten kronologia eta xehetasun haiekarik gehiegi; haiek ez zaizko ez ongiegingarri ez interesgarri: bat edo beste doi doa aski zaizko holakoe-tarik, han hemenka, gogoera sarkor eta beroen aitzaki edo baliagarritzat. Gaineratekoan, bego bera predikari xaharria bere aholku onekin. Hemen erraiten duguna frogatzen duen liburu ohargarriena hauxe ditake: *Michel Garikoitz Sainduaren bizia eta bertuteak* izenarekin agertzen dena. Ibarreko sainduaz jakin behar diren gertakari guziak ez daude hor eta ez nahi ere naski: Beharrenak iduritu zaizkonak ditu bakarrik Basagaitzeko apaizak berexi: gero berak ditu, bertuteetan, bere erakaspen onak kartsuki ezarri, irakurlea haietaz berotu beharrez.

Halaber ezagutzen ditu ere hor irakurleak Frantzian gerlen arteko giroan gehienik hedatzen ziren leloak. Berriegiak dira aldiz, bereziki gure iparraldean, abertzaletasuna eta guharen nortasun kontzientzia; aspaldikoak ordea, adin batetako ainitz herritarren gogo bihotzetan barna sartuak ere, estaduen muga barneko arazo, ikusmolde ta kezka. Ez da beraz harritu behar, bereziki bi gerla "haundiak" ezagutu dituzten gizaldikoen artean, beren gisako leku ospetsu eta nazionala balinbadaukate Frantziako buruzagi haundi batzuek, bereziki armadakoek, eta ere "Frantziako Erregina" batek. Ez da Etcheberry bat bakarra, estatu giro bat osoak, herriko eskola ofizialek haste, Gerlari ohien Egun eta Sarizta-tzeetarainoan holaxet hazi eta hezia duena.

Ez haatik uste izan, horiek hola, arrotz bat dugula bere berrian Donoztiriko semea. Ez eiki! Gure herriko kargudun eta gizon ezagutuez, pilotariez, bertulariez, familiako arbaso, etxeko eta amarik hoberenaren amodiomin kartsuenaz orhatua bai! Beha nola kondatzen dituen Loiola, Xabier, d'Elizagaray, Harizpe, Santa Cruz, Mgr Mathieurenak bezala, Imaz apezza edo Ganix Makearraren balentriak eta nondik ez, Saint Martin, Dongaitz, Arce, Atano III, J. Laduche (aita) pilotarienak, beste zenbaten artean! Gure herri horren mami mamian gaitu hor idazleak ezartzen eta bero beroa erabiltzen. Horiek oro ditu herriko irakurle sano batek maite eta aintzina galdatzen, bai-eta egundaino beste libururik guti irakurri dutenek ere. Bada alabaina herri honen maitarazteko molde bat baino gehiago: ohidura zaharren lur eta mundu hau du gure idazleak berea, berri honetakoek maita eta beira dezaten, berak maitatu duen bezala; eta hori guzia gure zaharren ohidura giro hartan zaigu erakutsia, garai horretako gutiz gehienek senditu duten bezala. Hots, bi leialtasunetan dago Etcheberry: kanpokoek kanpotik sartu diotena batetik, eta berak

etxean, herrian, xurgatu duena bestetik. Eta harentzat ez du batek bestea ukatzen.

Jauntzi loratu aberatsean

Horra beraz bi hitzez, Etcheberry Donoztirikoaren nortasunaz eta liburuaren mamiaz edo gorputzaz, idaia bat. Bakoitzak suma dezake errexki, halako zimurdura bat bezala hartu dutela, bizi aldakor batena eta denborarena, horgo gai batzuek epe laburrean, gaurko gauza guziek bezala.

Bizkitartean, gorputza bazterrerat utzi gabe, gorputzaren gainetik ezarria den jauntziari nahi genioke, laburzki bada laburzki, behako larri-larri bat bederen eman. Erran nahi dut idazkera, Etcheberryren euskara eta zertako ez aitor horren gainean dela gelditzen orain asko euskalzaleren begia. Hots, Etcheberryren euskara dela, bere aberastasun eta iparraldeko berezitasunez, harrigarria. Ez dut nik erraiten hori. Koldo Mitxelenak berak zuen ateraldi hau egin, ez baitakit liburu horietarik zeinen ondotik: "Nik euskara berriz ikasteko daukat J. B. Etcheberry irakurri-ta".

Berriz ikastekoa ez, bixtan da, bereziki Mitxelenak. Halere nork du gehiago idazten Etcheberryk bezala? Ausarta ere nintake erraitera: nork ote duen Baxenabarreko euskara hori Donoztiri Basagaitzekoaren erretasunarekin erabiltzen! Ongi ezagutu ditut familia horretako bost anaia eta bi arreba, talenduz denak kasik alkarren betekoak. Haien euskara ez zen segurki liburuetakoa, bai haatik herriko iturrikoa, hitzaren orhazta-tzaile miresgarriak zirelarik denak (J. B. da orain bizi den bakarra). Honek kondatzen du nola jarraitu zitzaion Louis bere anaia Ibarreko M. Garikoitzen beila famaturat, bera zalarik hango predikari. Louis ek erran omen zion, ondotik: "Egin duk predikua ere! Haste hartan halako herabe batekin lotu hintzan, huntaz eta hartaz, bainan ni ere segurtatu laster, erran huelarik "Mintzatuko gira fedez". Orduan egin nian ene baitan "To! Orai salbu duk, hor garbian sartu duk!"

"Garbian sartu" eta mila holako, gramatika xoilak eta hiztegiek guti ezagutzen dituztenak, ihaurri badaude, martxoko lore berrien pare, liburu horietan. Holakoak ditu, beste nekork ez bezala, etxeko solas galduekarik bere liburuetarat ereman donoztiritarrak.

Hauxe behar dut salatu, otoi barka neuretik sartzen badut hemen berriz ere: maite dugu, gu bezalakoek, holako Etcheberrytarren bisita egitea, zeren hor baitugu solas laxoan, aurkitzen, beste inon ez bezala, lurraren gostua deraukan euskara. Gu aldiz hemen gabiltza, gutiz gehienak, bi euskara alkarrekin egin ezkonduz: bat liburuetakoa, hura hotza eta gatzik gabea, eta bestea etxekoa, hau guk erdi arrotzua; biak direlarik,

ez alkarren etsaiak, bai ordea bat bestearekin ahalik eta hobekiena joste-koak. Ez da segur hori izanen Etcheberryk bere obretan utziko digun erakaspenik txarrena.

Bateko dena besteko, horra ere hor zuhur-hitz, atsotitz eta erran zaharrak. Horrialde guzietan aurki ditazke holakoak. Hor dugu jastatzen eta ezagutzen nola sortuak diren herriko mintzairan, harri bizi dirdira-tsuen pare, zuhurtzia bezenbat poesia darioten ateraldi eta zirtoak: ez batere zerrenda ofizialethan, orain guk, ez galtzeko, liburutan biltzen ditugun bezala, baizik egun guzitako solas naturalean. Berak heldu zaizkie Basagaitzekoeri beren etxeko euskarari, eta hori da guk hemen aipatzen ditugun lanen grazia berezia. Horretan arrazoin eman dezaiokegu Mitxelneri: askok galdua dugula edo galzorian zaharren bizitasun hori.

Mintzairaz dugularik solasa, behar dugu aitortu halere ez duela oso osoan Donoztirikoa, euskara hori: Ardatza bai, eta halaber pentsamenduaren lehen sorkuntza hura, etxeko amaren altzoko grazia harekin guziarekin, Arberu alde horretakoa dauka. Halere ez ditake uka, Arbonan, eta bereziki Urruñan, hor gaindiko hogeitun herrestoa, eta beste kolore bat ere hartu duela nahi ala ez euskara horrek. Hobeki erraiteko, eta hau ere azpimarratzekoa da, ez du berak axola gehiegirik erakusten zein euskara derabilan. Gisa guziz euskara da, ez nolana hikoia, eta horri dio iduriz zerbait garrantzia emaiten, deus garrantziarik emaiten badio ere, gauza pollitenak ohargabe bezala botatzen dituen horrek. Gaineratekoan, nola ateratzen zaion! Lapurdiko itsas-hegi horrekin izan zituen lehenik egitekoak, herri barrenarekin gero, Xuberoa ta guzi. Ez du geroztik xauxunkeriarik izanen apaiz zaharrak nongotik ari den: denenak on zaizko eta denenak maite, maizenean bere herriko hartarat lerratzen bada ere.

Ortografiaz zer erran? Badakigu denek azken 30 urte hauetan izana dugula hor aldakuntza haundia eta batuaren alderako lan guzia. Hamahiru liburu horietako lehenean beraz, ez zen holakorik aipu ere. Geroago oraino, idazlearen adina ikusiz, nehork ez du asmatu ere lehenetarik izan zitakeela Etcheberryy berrikuntzan. Ez izanez bera sistema gizona, egon da bere hainean, ez bederen batere kontra. Egunak zin, egunak joan, euskal mintzaera ta idazkerarekin egin duen hura bera du ortografiarekin egin: denboraren ariaz, astirekin, utzi du ortografia berria bere ohiduretan sartzerat. Hau ere erran behar dugu: ez direlakotz liburu horiek batere aukera zerbaiten alde edo aurkako tresnak, gainerat amatur moldean eta amatur ahalmen xoilekin eginak direlakotz, ez zaio azal horri gehiegi behatu behar. Askotan badira ere gisa bat eta bestera ezarriak diren hitzak. Irakurlea bere aldetik ez bedi gehiegi asalda zer gatik den behin hola eta bestean hala idatzia. Hau segurik erran dezakegu autoreaz, bera nolako gizon goxo eta pasa-errega den jakinki eta: ez diola honek inori trabarik egin ez debekurik eman nolazbait ortografiaren berdintze bat

gogoan egin dizkiolarik bere zuzenketak. Eskola bat edo bestearen arteko auziak ez ditu ezagutzen.

Nolaz ez diren liburu horiek gehiago zabaldu, balaiteke hortaz ere erran beharrik. Ateratze mugatuak izan dituztela, adixkideentzat eta apai-zaren menekoentzat idatzi liburu horiek, hori jakin behar da. Mila ale baino gehiago sekulan ez da izan, eta askotan gutiago. Gainerat, 30 urte badute lehenek eta egin aurkituak dira gehienak. Azken hirurak dira oraino guti zabalduak. Uste dut aski errana dugula zer balio duten euskara aldetik. Herri-literatura mailakoak gutiz gehienez, baldin eta, errana dugu, ez badu ere autoreak klasamendu asmu izpirik, ez-eta ere deus purismokeriarik alde batera edo bestera.

Obrak mintzo! Hori da donoztiritarrak bere liburuetarik bati eman zion izenburua. Arrazoinekin, eta maiz haien berriekin bera etxekotua baitzen betitik, nahi ukan zituen jende aipagarri batzuen merezimenduak euskaldunen begien aintzinerat argitaratu. “Obrak mintzo” izen hori bera beste norbait ere emaita zor diogula ez da hemen dudarik. Bere lan guzien gainerat, ez haietarik bestalde, konduaren gaineko, lan hau egin duena ere ez da merezimendugabea (13 liburu, denak urririk).

Talendu bat izaki, euskara urrezko baten jabetasuna, ez zuen segur talendu hori gaitzeru pean utzi behar, ez du utzi gure iparraldeko euskaltzain urgazle xaharrenak eta hobe denendako. Talendu horren ageri baitezpadakoena behar ote litazkeen herritar gehiagoren eskutan ezarri, ikasle ala berdin irakasle zenbait ere, hori ez da gehiago J. B. Etcheberryren lana. Notena ote?

13 liburuen zerrenda

1. *Zeruari buruz*, 199 orrialde, sortze urterik ez dakar. 1958koa izan behar da, Hazparneko misionest ohiaren predikuetako gai nagusienak dakartzka.
2. *Michel Garicoitz Sainduaren bizia eta bertuteak*, 244 orrialde. Lehen zatian, eta doi bat hirugarrenean, sainduaren bizia. Bigarrenean, luzekiago, bertuteak, Garicoitzen ganik doi bat noiztenka urrunduz bada ere.
3. *Frantziako Erregina*, 286 orrialde. Andre dena Maria da hor, Frantziako historian eta lurrean bereziki ikusia den bezala, besteak beste. Baina Maria ganik urruntzen ere badaki hor idazleak, bihotzak eman arau.
4. *Obrak mintzo*, 227 orrialde, saindu eta herritar aipatu batzuen berri: liburu hau zeraukan, bere bizian ezagutu dituenetan, Etcheberryren liburuetan hobereana Luis Dassance batek.

5. *Han-Hemenka*, 187 orrialde. Izenak dioen bezala, hemen hunkitzen ez den gai edo gizon gisarik ez da; irakur errexa, batean jostatuz, bestean goretsiz.
6. *Orotarik*. Hau da Etcheberryren liburu gotorrena, 318 orrialderekin. Arinena ere bai, beste alde batetik, noiztenka bi lerroko irri--solas bat du bere gai laburrena.
7. *Azken buruxkak*, 286 orrialde. Hemen uste ukan zuen donoztiritarrak bere idazle biziaren bururat heldua zela. Holako nekadura zerbaitek utz-arazi ote dizkio orrialde osoak, dokumentuak egia erran, frantsesez? Ez baitzuten gure irakurleek hori hain gustukoa izan beren euskara herrikoi gosean.
8. *Berriz ere beretarik*, 275 orrialde. Zorionez, laster berriz hartu zuen idatz-minak Etcheberry, "beretarik" eta beste.
9. *Hazparneko misionestak*, 82 orrialde, hau liburu guzietako laburrena, egilearen predikari lagun ohiez, eta ere antzinagokoez, beti ere zenduak aipatuz bakarrik.
10. *Orhoitgarriak*, 218 orrialde, 1986an egina. Bazeraukan oraino, oroit--arau, zer erran: Louis Pasteur edo Arseko erretoraz bezala, Baionako ospitalean berak 23 urtez ikusiez eta... holako.
11. *Denetarik*, 173 orrialde, 1988 urtekoa, eta izenak berak dioen bezalakoa.
12. *Ene orhoitean*, 157 orrialde, 1989koa eta agertuetan azkena. Xahartzeari, lehengo Urruñako oroitzapen eta zernahi gauza pollit beti gogorat heldu, irakurleak jada zerbait balinbadaki ere horietaz.
13. *Lehengo eta oraiko gorabeherak*. Hau da azken liburua, oraino manuskrituan dauden 138 orrialdeekin eta urte honetan argitaratu behar lukeen azkena.

Zenbat ote dira horiek guziak eskutan dauzkatena! Dauzkan batek erran dezake, ahoan bilorik gabe, ez dauzkala beste bati uztekoak.